

BÜLBÜL

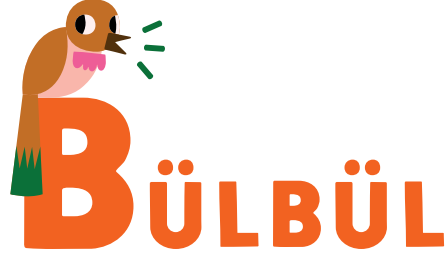
multimedialı platformada
taqdim etilgen masallar

BALALAR İÇÜN
MULTİMEDİALİ
PLATFORMA

Ukraina tasil ve informatsiya nazirligi
Ukraina informatsiya alanı ve qorçalav merkezi
FeelCan Production

multimedialı platformada
taqdim etilgen masallar

Tertip etkenler:

leyha rehberi

F. Ş. Osmanova – rejissör, media menecer, kurator;

muharrirler:

D. İ. Kalafatova – qırımtatar tili ve edebiyatı ocası

C. N. Suleymanova – qırımtatar tili ve edebiyatı ocası

E. R. Yunusova – qırımtatar tili ve edebiyatı ocası;

usulci:

S. İ. İbrahimova – bala psihologı, neyropsiholog,
kiçik balalarnıñ inkişafı boyunca mütehassıs;

visual identity:

S. N. İbrahimova – dizayner;

dizayn ve tertip etilüvi:

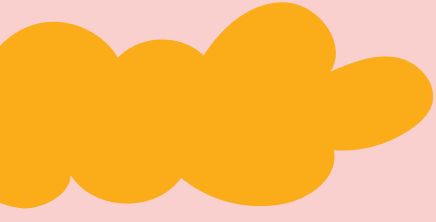
N. E. Bekirova – dizayner, ressam

Kiyev 2021

Münderice

Leylekniñ sesi <i>halq masalı</i>	5
Qırmısqanen çegertki <i>halq masalı</i>	7
Kiçkene <i>halq masalı</i>	10
Turna Babay <i>halq masalı</i>	13
Bülbül <i>halq masalı</i>	16
Üç dost <i>halq masalı</i>	19
Altın urluq <i>Nuzet Umerov</i>	22
Musafirlikke barğan Qarğa aqqında masal <i>Elmaz Bahşış</i>	25
Eyilikke kemlik yapma <i>halq masalı</i>	28
Qaşqırniñ antı <i>halq masalı</i>	30

BÜLBÜL

Leylekniñ¹ sesi

halq masalı

1 – аист

Evel evel ekende,
Evel zaman ekende,
Develer dellâl ekende,
Çoçamiy torğay ekende,
Qaplu-quplı baqalar
Qanatlağan uçmağa.
Mına sizge bir taqmaq,
Masalımni diñlep baq.

Pek eski zamanlarda, yer üstünde çeşit-çeşit quşlar yaşağan. O vaqıt iç bir quşniñ sesi çıqmay eken. **Çoçamiyler²** saba sayın çivildeşmez, bülbüller bahar ve yaz geceleri ötmez, deñiz üstündeki **çağalalar³** sessiz uçuşır, horazlar bile sabanıñ sahar vaqtında «Qo-qo-ro-qoooq» dep iç kimseni uyatmaz eken.

2 – жаворонки

3 – чайки

Quşlarnıñ sesleri çıqmağanı için, biri-birlerinden añlaşmaları da qıyın olğan. Anaları adaşıp ketken balalarını qıdırğanda kimeride tapalmay ekenler, çünkü yaş çipçeçikler duşmanı körgende ana-babalarına haber berip olamay, **yırtıcı ayvanlarnıñ⁴** pancasından ğayıp olup keteler. Bu sebepten, bütün quşlar bir kün toplaşıp quşlar padişasına bara ve **şikâyet etecek⁵** olalar.

4 – хищных животных

5 – жаловаться

Quşlar padişası balaban ormannıñ tam ortasında, yeşil bir **çimenlikte⁶** qurulğan sarayda yaşay eken. Sarayınıñ divarları yüksek, pencereleri geniş eken. Saba tañda olarnı aç, evine taze ava kirsete, küneş töpege köterilgen soñ ise qapata ve, küneş nurları pek qızdırmasın dep, pencere qapaqlarını da qapatıp qoya eken.

6 – на лугу

Bir kün quşlar toplaşıp kelgende, padişa endi penceresini qapatacaq ola eken. Episi **ğağalarını⁷** açıp bir şeyler aytacaq ola, amma padişa bir şey anlamay, penceresini qapatıp qoya. Quşlar açuvlanıp ğağalarinen pencereni, divarlarını qaçmağa, çoqumağa başlay, qanatlarını qaçıp: «Bizge ses ber», — degen fikirni añlatalar. Soñ padişa er şeyniñ farqına bara da:

7 – свои клювы

— Endi bugün keç oldı, yarın saba erte keliñiz, er kes özünüñ sesini alır. Keç qalmañız, anavı leylekke de haber etiñiz, — dep emir ete.

Quşlar ikinci künü saba kelecik olup, dağılıp keteler. Pek **atik**⁸ bir **qarılğaç**⁹ suv içmek için uzaqta olğan gölge uçıp kele. Baqsa, leylek baqa avlamaq için suvğa kirgen. Bu leylek o zaman biraz **tenbelce**¹⁰ eken, çalışmağa pek te sevmegen. Onıñ için de halâ bir baqaçıq bile tutıp olamay, aç yüre eken. Qarılğaç bir çare tapıp, padişanıñ emirini leylekke **zar-zor**¹¹ **işmarnen añlata**¹² ve uçıp kete.

O künü leylek keçkece avlanıp yüre, lâkin iç bir şey tapalmayıp, aç yata.

Saba, küneş endi doğayatqanda, ormandaki quşlarınñ episi toplanıp sarayğa keteler. Quşlar padişası olarnı penceresini açıp qarşılای, **tılsımlı sandıgını**¹³ açıp er bir quşnıñ şekili ve büyükligine lâyıq olğan sesni saylap alıp bere eken. Quşlar ise, artıq ses saibi olup, quvançlarından şu yerde **avelenip**¹⁴, sesli-sesli **ötüşip**¹⁵, orman içine yoq olup kete ekenler.

Leylek ise aç yatqanı için gece rahat-rahat yuqlap olamay, saba küneş doğğan soñ uyana. Padişağa ketmek kerek olğanını bile, amma qarınıñ şırıltısına dayanalmay, gölniñ kenarına barıp yata, küneşke qızına. Bir-eki **añqavlanıp**¹⁶ yürgen baqanı tutıp yuta da soñ padişanıñ sarayına yol ala. Leylek uzaqlarğa çoq uçmağanı için, sarayğa ketken yolnu **şaşıra**¹⁷.

Azmi uça, çoqmı uça... biraz dapa dolana da soñ, doğru yolnu tapıp, quşlar padişasınıñ sarayına barıp çıqa. Küneş endi bayağı qızdıra eken, padişa pencerelerini qapatacaq olayatqanda leylek kelip:

— Maña da bir ses ber! — degen dayın ğağasını açıp añlata. Padişa boş sandıgını kösterip:

— Qayda ediñ bu maalgece? Mına, baq, sandıq boş, sesler qalmadı. Endi saña ne bereyim? — dey padişa.

Bunu eşitken leylek uzun boynunu burıp, közlerinden yaş tökmege başlağan. Quşlar padişası:

— Aydı, toqta! Ağlama! Şimdi saña da bir ses tapanım, amma yahşı diñle, — dey de pencere qapaqlarını biri-birine «Taq!», «Taq!», «Taq!» etip urundırmağa başlay. Eñ soñ qapağını qapatacağından evel başını tışqa çıkarıp:

— Bu **qapaq tasırdısı**¹⁸ da seniñ sesiñ olsun! — dey.

İşte, o vaqıttan berli leylek ses çıkaracaqta uzun-uzun ğağalarını biri birine urıp tasırdatır ve keç qalğanına **peşman olup**¹⁹ başını bir aldına bir artına sallar.

Leylek uçıp ketti,
Masalımız bitti.
Diñlegenge — afferin,
Tatlı, şeker bereyim!

8 – шустрый

9 – ласточка

10 – немного ленивый

11 – кое-как

12 – объясняется жестами

13 – волшебный сундук

14 – парить в воздухе

15 – поют (о птицах)

16 – разинув рот

17 – сбивается с пути

18 – звук ставней

19 – сожалел

Qırmısqa¹ çegertki²

halq masalı

1 – муравей

2 – кузнечик

Masal, masal martladı.
Dev qazanda qaynadı.
Mıışıq damdan atladı.
Bir bardaq süt patladı.
Süt dört tarafqa yayıldı,
Sıçan buña quvandı.
Mıışıq tüştü peşine.
Sıçan turmaz, işi ne?!
Fır dolandı, pır uçtı,
Ne etti — mıışıqtan qaçtı.

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yoq eken, muhabbet yaşığan eki dost — qırmısqa çegertki bar eken. Künlerden bir kün dostlar **kezinmege çıqalar**³. Kete-kete olar bir özenge kelip yeteler. Özenniñ o bir tarafına keçmek kerek eken. Çegertki «ho-o-op!» etip sıçırıp, **qarşı tarafqa**⁴ keçe. Qırmısqa da dostunıñ artından sekirip keçecek ola, ama... suvniñ ortasına kelip tüşe. **Çapalana-çapalana**⁵ — çıqalmay. Ana-mına **boğulıp qalacaq**⁶! Yalıda onı beklep turğan dostu çegertkige: — Canım, dostum, çegertkiçigim! Meni taşlap ketme! Yardım et! Bar, terekniñ túbünden bir **çırpıçıq**⁷ alıp kel! Onıñ yardımınen suvdan çıkarım, — dep qıçıra.

3 – вышли на прогулку

4 – на противоположную сторону

5 – барахтается

6 – захлебнуться

7 – хворостинка

8 – для того, чтобы спасти

Çegertki candan sevgen dostunı **qurtarmaq için**⁸ bir şeyge baqmay, sekire-sekire terekke kele:

— Canım, terek, közüm, terek! Maña bir çırpı ber!

— Çırpını ne yapacaqsıñ?

— Çırpınen özende boğulayatqan dostum qırmısqaçı çıkaracağım.

Terek:

— Bar, qarğağa ayt, benim findıqlarımını aşamasın. Soñ çırpı beririm! — dey.

Çegertki sekire-sekire qarğağa bara.

9 – просит

— Canım, qarğam, közüm, qarğam! Terekniñ findıqlarını aşama! — dep **rica ete**⁹. Qarğa çegertkiniñ aytqanına şaşıp:

— Ya ne için? — dep soray. Çegertki:

— Eger sen terekniñ findıqlarını aşamasañ, o maña çırpı berecek. Çırpınen boğulayatqan qırmıskanı kurtaracam.

Qarğa meseleni añlap:

10 – погреб

— Men açım, bar maña **urudan**¹⁰ yem ketir. O vaqıt men de findıqlarğa toqunmam, — dey.

Çegertki sekire-sekire uruğa bara:

11 – ячмень

— Canım, uru, közüm, uru! Maña bir avuç **arpa**¹¹ berse, uru! — dep, yalvara. Uru:

— Sen arpanı ne yapacasıñ? — dep soray. Çegertki:

— Arpanı qarğağa berecem, qarğa terekniñ findıqlarını aşamaycaq, terek maña çırpı berecek, çırpınen özende boğulayatqan dostum qırmıskanı qurtaracağım. Uru:

12 – зерно, злаки

— Bar, sıçanğa ayt, eger o benim **zahirelerimni**¹² aşamasa, beririm! — dey.

Çegertki sekire-sekire sıçanğa barıp yete:

— Canım, sıçan, közüm, sıçan! Uruniñ zahirelerini aşamasa, sıçan! — dep yalvara.

— O da ne için eken? — dep soray sıçan. Çegertki:

— Eger sen uruniñ zahirelerini aşamasañ, uru maña arpa berecek, arpanı qarğağa berecem, qarğa terekniñ findıqlarını aşamaycaq, terek maña çırpı berecek, çırpınen özende boğulayatqan dostum qırmıskanı qurtaracağım. Sıçan ise:

— Bar, mışıqqa ayt, eger o maña toqunmasa, men de uruniñ zahirelerini aşamam, — dey.

Çegertki sekire-sekire mışıqqa barıp yete. Mışıq evniñ köşesine **pısqan**¹³, tamam sıçanı **avlap otura**¹⁴ eken. Çegertki:

13 – притаился

14 – охотится

— Canım, mışıq, közüm, mışıq! Sıçanğa toqunmasa, mışıq! — dep yalvara. Mışıq çegertkiniñ bu ricasına şaşıp:

— Ya ne için? — dep soray. Çegertki:

— Eger sen sıçanğa toqunmasañ, o uruniñ zahireseni aşamaz, uru maña arpa berse, arpanı qarğağa berecem, qarğa terekniñ findıqlarını aşamaycaq. Terek maña çırpı berse, çırpınen özende boğulayatqan dostum qırmıskanı qurtaracağım. Mışıq:

— Aysa, bar sığırğa ayt, maña süt bersin, o zaman toqunmam, — dey.

Çegertki sekire-sekire sığırğa bara:

— Canım, sığır, közüm, sığır! Maña biraz süt berse! — dep yalvara.

Sığır müñrep:

— Sütüni ne yapacaqsıñ? — dep soray. Çegertki:

— Sütüni mışıqqa bersem, mışıq sıçanı aşamaycaq, sıçan urunuñ zahirelerini aşamasa, uru maña arpa berecek, arpanı qarğağa berecem, qarğa terekniñ findıqlarını aşamaycaq. Terek maña çırpı berse, onıñnen özende boğulayatkan dostum qırmısqañı qurtaracağım. Sığır:

— Bar, toğayğa¹⁵ ayt, o maña bir quçaq piçen¹⁶ bersin, o vaqıt men de mışıqqa süt beririm, — dey.

Çegertki sekire-sekire toğaylıqqa bara:

— Canım, toğay, közüm, toğay! Bir quçaq piçen berse, toğay! — dep rica ete. Toğay:

— Piçenni ne yapacaqsıñ? — dep soray.

— Piçenni sığırğa berecem, sığır maña süt berecek, sütüni mışıqqa bersem, mışıq sıçanı aşamaycaq, sıçan urunuñ zahirelerine toqunmaycaq, uru maña arpa berecek, arpanı qarğağa berecem, qarğa terekniñ findıqlarını aşamaycaq, terek maña çırpı berecek, çırpınen özende boğulayatkan dostum qırmısqañı qurtaracağım. Toğay:

— Bar, bulutlarğa ayt, maña suv bersinler, o vaqıt men de sığırğa piçen beririm, — dey.

Çegertki sekire-sekire bulutlarğa barıp çıqa:

— Canım, bulut, közüm, bulut! Biraz yağmur berse, bulut! — dep yalvara. Bulut:

— Yağmurnı ne yapacaqsıñ? — dep soray. Çegertki:

— Toğayğa berecem, toğay piçen berecek, piçenni sığırğa berecem, sığır süt berecek, sütüni mışıqqa berecem, mışıq sıçanı aşamaycaq, sıçan urunuñ zahirelerine toqunmaycaq, uru maña arpa berecek, arpanı qarğağa berecem, qarğa terekniñ findıqlarını aşamaycaq, terek maña çırpı berecek, çırpınen boğulayatkan dostum qırmısqañı qurtaracağım.

Bu sözlerni aytqanda, çegertkiniñ közlerinden aqqan yaşlarını körip, bulut çegertkini ve onıñ dostu qırmısqañı acıy¹⁷. Çegertkige yağmur bere. Çegertki yağmurnı toğayğa bere, toğay oña piçen bere, piçenni sığırğa bere, sığır süt bere, sütüni mışıqqa bere, mışıq sıçanğa toqunmay, sıçan urunuñ zahirelerini aşamay, uru arpa bere, arpanı qarğağa ketire, qarğa terekniñ findıqlarını aşamay, terek çırpı bere, çırpını alıp özendeki dostu qırmısqañı qurtarmağa aşıqa.

Yalığa barıp çırpını dostuna uzata, qırmısqa da bu çırpınıñ yardımınen yalığa çıqa ve qurtula.

Masal bitti,

Tişim tüşti.

Ağızım bal —

Qısmet etse

Toqurmız sizge

Daha bir masal...

15 – дуг

16 – сено

17 – жалгет

Kiçkene

halq masalı

1 – искусный

2 – мастер
лудилицик

3 – горевать,
тужить

4 – благополуч-
ный, достойный
ребёнок

5 – путник

6 – в ответ
на твоё доброе
отношение

7 – благодарит

8 – интерес всё
увеличивается

9 – пядь (здесь:
очень маленький)

10 – везде рас-
пространиться

11 – упала лишив-
шись чувств

12 – приказывает

Bir zamanda **çeber**¹ elli **qalay ustası**² yaşay eken. Apayı bar, ama evlâdı yoq eken. Buña da pek **efkârlana**³, yatqanda-turğanda Allahqa: «Rabbim, maña **hayırlı bir evlât**⁴ ber!» — dep dua ete eken.

Künlerniñ birinde usta işten qaytqanda bir **yolcuğa**⁵ rastkele. Yolcu: «Ustam, pek uzaqtan kelem, gecelemege de yerim yoq, maña yardım et!» — dep yalvara. Usta onı öz evine ketire, aşata ve yuqlamağa yer köstere. Saba yolcu ketecekte:

— Yapqan **eyiligiñe qarşılıq**⁶ saña bir qutu bağışlaycağım, al seniñ olsun. O tek bir kere açıla ve bir kere qapala. Açqanda, «çıq», qapatqanda, «kir», dep aytmalısıñ, añladıñmı? — dey.

Qalaycı **teşekkür ete**⁷, qutunu evde qaldırıp, özü qazan qalayla- mağa kete.

Evde o qutunu qadını körip qala. «Bu da nasıl qutu eken», — dep qoluna alıp baqa, sallay. Açacaq ola, ama açılmay. **Merağı ep arta**⁸, ama açılmağanı içün tap açuvlanıp başlay:

— Ne içün açılmay eken?! Açılsa şu endi! Açıl, açıl! ÇIQ! — degen- de, qutu açılıp qala. Baqsa ne körsin, bir **qarış**⁹ böylü 40 kiçkene bala birer-birer şu qutudan çıqıp odanıñ içinde dağılıp keteler. Er tarafnı **qaplap**¹⁰, çapqalap, dört dolanabaşlaylar. Birisi aş sorap başlay, birisi suv soray. Ğarip qadın böyle şeyni körip alışmağan, şaşmalap qala.

İşten evge qaytayatqan usta baqsa, ne körsin! Boyları bir qarış olğan 40 kiçkene bala er yerni dağıtayatır. Apayı ise, Ğarip, boldurğanından, **bayılıp qalğan**¹¹. Usta yerde yatqan qutunu körgeninen ne olğanını añlay ve: «KİR!» — dep, **emir bere**¹². Şu daqqası balaçıklar birer-birer qutuğa kirip kete. Usta derhal qutuniñ qapağını qapata. Qapatmağa qapata ama, sandıq içinde bir bala saqlanıp qalğan! E-e-e, endi ne yapmalı? Qutu bir kere açılıp, bir kere qapala ya!

— Aysa, sen bizim oğlumız ol. Adıñ da Kiçkene olsun, — dey usta.

— Yahşı, baba! — dep quvana Kiçkene.

Böyle etip qalaycınıñ qorantasına daha bir can qoşula. Saba babası oğluna:

— Aydı, oğlum, yür menimnen **ustahanege**¹³ keteyik! — dey.

— Yoq, baba, men **üylede**¹⁴ kelirim. Anam aş pişirsin de, men sizge üylelik aş ketiririm. Yardımım tiysin, — dep cevaplına Kiçkene.

Anası sıcaq ve qoqulu çiberek pişire. **Saanğa**¹⁵ yerleştire ve **beznen**¹⁶ bağlap qoya. Kiçkene de bezniñ arasına yerleşe, saannı tübünden tutup sekire-sekire babasına doğru kete. Kiçkene öyle bir ustalıqnen kete, çetten baqqan adam, saan özü qıbırdap kete, dep tüşünir.

Kete-kete, azmı kete, çoqmı kete, derelerni keçe, töpelerni öte. Bir yerde bir avcı evine qaytayata eken. Baqsa — qarşısına lezetli qoquğan aş kele.

— O-o-oh! Ne de güzel qoquy! Ğaliba benim qısmetim kele. Bir aşap toyayımçı! — dey.

— Bu aşnı pişirilmesine seniñ emegiñ keçmedi. Aşamağa aqqıñ yoq! — dep qıçıra açuvlı sesnen Kiçkene. Avcı laf etip oturğan aşnı körüp şaşa da qala. İşte, adam şaşıp oturğance, Kiçkene sekire-sekire babasınıñ işhanesine yetip kele.

— Maşallah, oğluma! Bir parmaq boyünen bir saan çiberek ketirgen! — dep em şaşa, em maqtay. Oturıp beraber aşaylar. Soñ usta biraz rahatlanayım, dep tayana. O arada Kiçkene bütün qalaylanacaq savutlarını qalaylap çıqa. Babası uyanıp tursa daha ziyade şaşa.

— Sen bir zere boyüñnen **pelvanlar**¹⁷ kibi çalışa ekensiñ. Qartlığımızda seni bizge Allah yollağandır, — dep quvana, soñ, — Eh, balam! Köyümüzdeki halqıñ başına öyle bir **belâ**¹⁸ keldi, bir bilseñ de... Onı senden ğayrı kimse çezalmaz, — dey babası.

— Aytıñız, iç çekinmeñiz, men siziñ oğluñız olam da! — dey bala.

— Oğlum, köyümüzdeki halqıñ episi suvnu şu özenden ala edi. Ama onı almaq içün de, biz er yıl özen başında yaşağan **ajderhağa**¹⁹ bir **buğa**²⁰ bermege **mecburmız**²¹. Bu yıl buğa bermek **neveti**²² emceñe keldi. Lâkin köydeki buğaların episini Sarı bay tutup aldı. Endi ne yapacağlarımıznı bilmeymiz, — dedi babası.

— İç de **qasevet etmeñiz**²³. Men bu dertke çare taparım, — dey de köyge kete.

Doğru Sarı baynıñ azbarına bara da eñ **iri**²⁴ sarı buğanıñ qulağına kirip:

— Ey, bay! Sarısını mı, qarasını mı? — dep qıçıra. Bay bunı eşitip, ses qaydan kelgenini añlamay şaşmalap qala. Kiçkene kene de:

— Ey, bay! Sarısını mı, qarasını mı? — dep daha da küçlü sesinen tekrarlay. Bay episi işçilerini ayaqqa tursatıp: «Kimdir mında **boğaz yırtqan**²⁵», — dep qıdırmağa başlaylar. Er bir yerni **aqtarıp çıqa**²⁶, ama iç kimseni tapalmaylar. Kiçkene ise üçünci kere:

13 – мастерская

14 – в обед

15 – медное

блюдо с крышкой

16 – салфетка

из хлопчатобумажной

ткани

17 – богатыри

18 – несчастье

19 – сказочный

герой похожий

на Змея-

Горыныча

20 – бык

21 – вынужденны

22 – очередь

23 – не переживайте

24 – крупный

25 – горланит

26 – переворошил

— Ey, bay! Sarısını, qarasını? — dep qıçıra. Bu sefer bay qorqqanından:

27 – дудочку

28 – разбушевав-
шись

— Sarısını, sarısını! — dep yibere. Kiçkene şu arada cebinden qavalını²⁷ çıxarıp çalmağa başlay. Buniñnen sarı buğa quturıp-quturıp²⁸ azbardan çapıp çıqa, şu yerde toplanğan episi buğalar da aylanıp onıñ artından keteler.

29 – целым
стадом

30 – злого зверя

Oğlan bir sürü buğalarını aydap özenge ketire. Ajderhanıñ yanına barğan soñ, kene qavalını alıp çala, buğalar kene quturıp, bütün sürüsinen²⁹ yaramaz canavarnı³⁰ taptap taşlaylar. Ondan da soñ, Kiçkene buğalar sürüsini köyge aydap kete, em ajderhadan qurtara, em köylülerniñ malını qaytara.

Masal, masal-mas,

Ne qadar añlatsañ — az!

Diñlegenge maşallah,

İbret olsun, inşallah!

Turna Babay

halq masalı

Evel-ezel zamanda,
Sandıq cepke sığğanda,
Evden çıqıp yolğa tüştüm...
Azımı kettim, çoqmı kettim,
Dere-tepe, çöl kettim.
Aylana-tavlana üç ay kettim.
Bir de baqsam, ne köreyim?
Kete-kete bir arpa boyu qadar yol ketmeyimmi?
Natal-matal — martaval,
İşte, sizge «eşitmedik» degeniñiz bir masal...

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yoq eken, bir köyde bir **fuqare**¹ qart yaşay eken. Bu aqaynıñ balası asla olmağan. O, öz qadını Gülsüm yengenen beraber **tarı**² saçıp, onıñ **bereketinen**³ zornen kün köre ekenler.

Bir yılı avalar pek yağmurlı keçe. Bu qart tarını vaqtında saçıp olamay. «Keç olsun, hayırlısı olsun», — dep kene de bir **qaytım boyu**⁴ yerge tarı saça. Tarılar em keç çıqa, em de keç pişe. O arada sıcaq memleketlerge qaytmağa azırlanğan **turnalar**⁵, kelip tarılarını aşay da kete ekenler. Qart bu işke iç çare tapalmay.

Künlerden bir kün qart **basım**⁶ yanına bara da, pısıp beklep yata. Şu arada bir qart turna kelip basım üstüne qona. Pek aç olğan olsa kerek, kartnı körmey. Tez-tez tarılarını aşap başlay. Qart bu turnanıñ ayağına yapışıp:

— Sen bu tarılarını ne saçıñ, ne de östürdiñ. Aşamağa keldiñmi? — dey. Bu turna da turnalarınıñ eñ qart ve aqıllı soyu eken. Onıñ için de oña turnalar «Turna Babay» dey ekenler.

Turna Babay qartqa yavaş aylana da:

— Aytqanıñ doğru, qartım. Men bu tarını **sahipsiz**⁷, dep belley edim. Onıñ için bunu aşap yolğa çıqacaq oldım, — dey.

1 – бедный

2 – просо

3 – этим
урожаем

4 – полоса,
грядка

5 – журавли

6 – гнёт, груз,
стог

7 – не имеющий
хозяина

Qart:

— Aytqanıñ pek doğru amma Turna Babay, bu tarılar — benim. Men endi qışta ne aşaycam? Seni soymasam olmaz, — dep söz qaytara.

Turna Babay:

— Qartım, **sen meni soyma**⁸, men seniñ birde bir keregiñe yararım, — dey.

Qart:

— Seniñ kibi qart turnadan kelgen yardım ne olacq ya? — dep Turnanı soyacaq ola. Turna Babay ise, soyma dep, **yalvara**⁹.

Qart Turna Babaynı acıp, onı yibere.

Turna Babay quvana-quvana uçıp kete. Yerden köterilip **qanatını silkken**¹⁰ vaqıtta:

— Sağ ol, qartım, sağ ol, men de seniñ bir keregiñe yararım. Ağır alğa qalsañ meni sıcaq memleketimde taparsıñ.

Qart Turna Babaydan qalğan tarılarnı cıyıştırıp evine ketire.

Qattı qış ortasında olarnıñ **tüyleri**¹¹ bitip qala. Ne yapacaqlarını bilmeyler. Şu arada qartnıñ aqlına Turna Babaynıñ aytqanları tüşe ve öz-özüne:

— Aydı, şu Turna Babayğa barayım, belki, bir yardımını tiyer, — dey.

Qart qadıninen sağlıqlaşıp, Turna Babaynı qıdırmağa kete.

Kete-kete, kete-kete, bayağı yol keçe. Baqsa **sıcaq bir memleketke**¹² yetip keke. Turna Babaynı sorıştırıp tapa. Turna Babay qartnı körgeninen tanıy, onı öz yuvasına alıp keke ve musafir ete. Qart Turna Babayğa ne içün kelgenini añlata.

Turna Babay:

— Kelgeniñ yahşı oldı, biz siziñ kibi qartlarğa yardım etermiz, — dey. Şu yerde çıkarıp oña bir boş **qona**¹³ bere. — Mına bu qonanı ortağa çıkarıp: «Azır ol sofram!» — deseñ, sofranı aşqa tolar da qalır, — dey.

Qart sevine-sevine qonanı ala ve Turna Babaynıñ yuvasında bir gece musafir olup qala. Turna Babaynıñ balaları şu gecesini qartnıñ qonasını avuştırıp, yerine başqasını qoyalar. Ertesi künü qart qonanı alıp evine qayta. Evge kelgen soñ, qonanı ortağa çıkarıp: «Azır ol sofram!» — dey, amma sofranı olğanı kibi boş qala. Qart kene de aç qala. «Meseleni Turna Babayğa anlatayım, seniñ aytqanıñ yalan çıqtı, deyim», — dep, qonanı ala ve kene de yolğa çıqa.

Turna Babayğa bara da:

— Seniñ maña bergen qonañ **iç bir şeyge yaramadı**¹⁴. Onıñ üstünde aş degil de, çibin bile peyda olmadı, — dey.

Turna Babay çoq tüşünip oturmay:

— Mına, saña bir eşek bereyim. Bu eşek aqsırdımı, onıñ burnundan

8 – ты меня
не режь

9 – умоляет

10 – взмахнул
крыльями

11 – просо; см.:
тары

12 – в тёплые
края

13 – низенький
столтик

14 – оказался
ни к чему не
пригодным

altın tökülür, — dey.

Qart bu eşeknen beraber köyüne qayta. Yolda yorulup bir **quyunıñ yanında**¹⁵ toqtay, eşegini suvara. Bundan soñ oturıp, özü de **yal ala**¹⁶. Bu arada balalar kele de, eşekniñ burnuna **çubuq soqip**¹⁷, eşekni aqsırtalar. Eşek aqsırğanda oniñ burnundan altın töküle başlay. Balalar aman altınlarını ala da qaçalar. Qart bunı duymay qala.

Yal alğan soñ qart evine kele, ama eşek aqsırmay. Aqsırsa da burnundan altın tökülmey. Qart açuvlana: «Bu Turna Babay bizni amma da aldattı», — dey. Eşekni Turna Babayğa qaytarıp ketire. Turna Babay işniñ aslını añlap:

— Men saña eki **toqmaq**¹⁸ bereyim de, seni bütün belâlardan qurtarayım, — dey. Şu arada yuvasından çıkarıp eki toqmaq bere.

— Sen birde bir şeyni yapmağa isteseñ, şu toqmaqlarnı biri-birine urundur, olar seniñ bütün istekleriñni yerine ketirir, — dey.

Qart bu toqmaqlarnı alıp evine qayta. Toqmaqlarnı biri-birine urundıra:

— Maña yetmiş eki türlü aş azırlaңыз! — dep emir ete. Şu arada aşlar azırlana, apayınen aşay-ıçe, quvanalar.

Soñ, qart toqmaqlarnı bir daha urundıra:

— Aydı, bar tarlada **yerni avdarıңыз**¹⁹, soñ tarı saçıңыз! — dey. Toqmaqlar barıp bu işni de yapalar.

Şu yılı qartlarınñ tarıları pek oñ ola. Turna Babay bütün turnalarını alıp kele de, qartnıñ tarılarını aşaylar. Qart da, turnalar da bol bereketke oña, öse de qalalar.

15 – возле колодца

16 – отдыхает

17 – засунув прут

18 – колотушка

*19 – вспашите
землю*

Bülbül

halq masalı

Zaman zaman ekende,
Qalbur saman ekende,
Develer dellâl ekende,
Pireler berber ekende,
Sen eşikte ekende,
Men beşikte ekende
Ocaq başında qartanay
Çorap, şalğa yün taray.

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yoq eken, büyük deñizni keçken soñ, yeşil dağlarnıñ artında, uzaq bir memlekette **zengin bazirgân**¹ yaşay eken. Bir kün o, iş boyunca Bağdatqa kete. Anda bazardan güzel bir bülbül ala.

Evine qayıtıp kelgen soñ, onı **altın qafeske**² qoya. Bülbül er vaqıt **mahzun**³ türküler yırlap otura. Şu türküler de bazirgânıñ tap yüreginiñ ortasına barıp yete eken. Lâkin o türküler **kederli**⁴ olğanını sahibi bilmegen. Onıñ içün olsa kerek, bazirgân şu türkülerni diñlep hoşlana eken. «Bu etrafta benim bülbülimden de bahtlı quş yoqtır. Baqñız, altın qafeske oturtım, eñ güzel yemler aşatam», — dep de **maqtana**⁵ eken.

Bayağı vaqıt keçken soñ, bazirgân kene Bağdatqa ketmege azırlana. Onı da duyğan bülbül:

— Ey, bazirgânım! Bağdatta işiñ bitken soñ, benim soy-sopumnu barıp kör de olarğa menden selâm et. Belki, olar da maña selâm eterler, — dey.

— Pek yahşı, aytırım. Ya men olarnı qaydan tapayım? — dep soray.

— Menim soylarım şeherniñ çetinde, güzel bir bağçada yaşaylar. Olarnı anda barsañ taparsıñ, — dep bazirgânğa añlata.

Bazirgân yolğa çıqa. Bağdatqa bara, **alış-verişini**⁶ yapa. Dülber **basmalar**⁷, **pahalı qadife**⁸, nazik **yipekler**⁹, çeşit qoqulu **misler**¹⁰, altın **ilvanlar**¹¹ alıp yüklene.

1 – богатый
купец

2 – в золотую
клетку

3 – печальный

4 – грустный

5 – хвалится

6 – покупки

7 – ситец

8 – дорогой
бархат

9 – шелка

10 – благовония

11 – ювелирные
украшения

İşi bitken soñ, barıp bülbülniñ añlatqan bağçasını qıdırıp tapa. Bu bağçada **acayip**¹² gül terekleri, üstünde ana-mına pişeyim dep oturğan yemişlerinen **nar ağaçları**¹³ öse eken. Bazirgân bağçanıñ dülberligine şaşıp qala. Er yerde bülbüller öte eken. Bir gül tereginiñ üstünde **qonıp ötkən**¹⁴ bülbül episinden güzel öte ve bazirgânıñ diqqatını çeke.

— Ey, bülbül! Sizniñ qardaşlarıñızdan biri benim evimde, qafes içinde yaşay. Ondan sizge çoq-çoq selâm ketirdim, — dey bazirgân.

Bülbül bunu eşitkeninen yerge **yuvarlanıp tüşe**¹⁵ ve ölip qala.

Bazirgân:

— Bilgen olsa edim, selâmını aytmaz edim, — dep ölgen bülbülni qoluna alıp baqa.

— Ya-a-a, bülbül kerçekten de ölip qalğan, — dep quşnı çetke taşlay.

Lâkin quşçıq ölmegen eken. Bazirgân onı yerge taşlağaninen şu arada **tirilip**¹⁶ uçıp kete.

Bundan soñ bazirgân öz memleketine qayta. Malını tükânına ketirip sata. Soy-sopuna bahşışlar ketire, bağışlay. Qafesteki bülbül de:

— Ey, bazirgân, sen benim selâmımnı qardaşlarıma ayttıñmı? — dep soray.

— Eger bilgen olsa edim — aytmaz edim. Terek üstünde güzel ötkən bir bülbülniñ yanına bardım. Oña seniñ selâmıñnı ayttım. Ama degence olmadım o, yerge tüşti de ölip qaldı. Men onı elime aldım, baqsam — ölgen. Soñ çetke taşladım. O ise tirildi, uçtı da ketti, — dep ayta bazirgân.

Şu künü qafesteki bülbül aştan-suvdan kesile, bir şey aşamay. Sabag ola. Baqalar — bülbül ölgen kalğan. Bazirgânğa barıp:

— Bülbülüñiz ölip qalğan, — deyley.

— Ketiriñiz, baqayım, — dey.

Bülbülni ketirip oña bereler. Bazirgân onı qoluna ala, baqa — kerçekten de ölgen. Barıp bağçasınıñ bir çetine taşlay. Ama şu bülbül de ölmegen eken. Bazirgân biraz çetke çekilip turğance olmay, bülbül tirile. Avelenip töpege köterile:

— Sağ ol, bazirgân! Sen maña qardaşlarımdan pek güzel haber ketirdiñ. Qafeste men ep **asretlik türkülerini**¹⁷ yırlay edim. Endi şeñ türkülerni yırlamaq içün **öz yurtuma**¹⁸ ketem! — dep uçıp kete.

Bülbül uçıp ketti,

Muradına yetti!

Bizge de biraz pay tüştü...

12 – удивительный, необыкновенный

13 – кусты граната

14 – распевал себе на...

15 – упал замертво

16 – ожил

17 – тоскливые песни

18 – в родные края

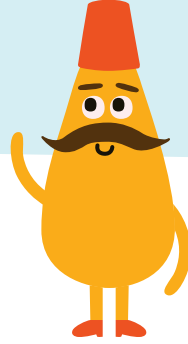
BÜLBÜL

Üç dost

halq masalı

Zaman zaman ekende,
Evel zaman ekende
Köyümüz baqır ekende,
Yerimiz taqır ekende,
Suvsıgır ammamcı ekende,
Qaplı-quplı baqalar
Qanatlağan uçmağa,
Deryadaki balıqlar
Kira tutqan uçmağa...

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yoq eken, bir **çobannıñ¹** erkek **ulağ²** bar eken. O da sürüden artta qalıp, öz başına **eglenip yürmege³** seve eken.

Bir kün o, köy çetindeki kül obasınıñ yanında otlap yürgende onıñ **boynuzçıqlarına⁴** eski qırmızı çul ilişe. Ulaq boynuzlarını çuldan qurtarmaq için başını de oyaqqa, de bu yaqqa sallay. Sallağan sayın da çul onıñ boynuzlarına daha beter sarıla.

Şu yerge bir **qoçqar⁵** otlap kele. Ulaqniñ alını körip, **taaciplene⁶**.

— Hayır ola! Başına **sarıq sarıp⁷** qaydalarğa yol aldıñ, ya? — dep soray. Ulaq ne aytacağını bilmeyip şaşmalay da:

— Musafirlikke ketmege **niyetlendim⁸**. İsteseñ, yür, beraber keteyik, — dep cevap bere.

Qoçqar ulaqniñ **teklifine⁹** razı ola. O da boynuzlarına çul sarıp erkek ulaqnen beraber kete.

Azmi keteler, çoqmı keteler, dere, töpe, tüz keteler, bir yerde olarnıñ qarşısına bir **buzav¹⁰** çıqa:

— Hayır ola! Başlarıñızğa birer sarıq sarğan, qaydalarğa yol aldıñız? — dep soray buzav. Ulaqnen qoçqar musafirlikke ketkenlerini añlatıp:

— İsteseñ qoşul bizge, — dep aytalar. Buzav razı ola ve olarğa qoşulıp kete.

1 – у чабана
(пастуха)

2 – козлёнок

3 – развлекаться

4 – на рожки

5 – баран

6 – удивляется

7 – намотав
тюбан

8 – намерился

9 – предложение

10 – телёнок

11 – стало
смеркаться

12 – мёртвый
волк

13 – содрали
шкуру

14 – свет

15 – звуки музыки

16 – оставляют
в прихожей

17 – хозяйева

18 – удача

19 – приглашают

20 – бубен

21 – остерега-
ются

22 – насмерть
перепугалась

23 – заметив
исчезновение

24 – аж пятки
сверкали!

(быстро убежали)

Üç dost bayağı yol yürüen soñ, baqsalar — qaranlıq çöküp başlay¹¹. Endi ne yapsınlar? Gecelemege yer qıdırmağa başlaylar. Bir de yol ortasında qara bir şey körip qalalar. Yanına barğan soñ ne körsinler: yolniñ ortasında yatqan şey qaşqırniñ ölüsi¹² olmasınmı?

Üçevleşip qaşqırniñ terisini sıdırıp alalar¹³. Buzavniñ arqasına yükley ve yolunu devam eteler. Etraf endi bayağı qaranıqlaşqan ola. Dostlar uzaqta bir yarıq¹⁴ köreler ve sevine-sevine o tarafqa adımlaylar.

Yarıqqa yaqınlaşqan soñ, şu evniñ içinden çalgı sesi¹⁵ eşitilip başlay. Buzavniñ üstündeki sıdırılğan terini ayatta qaldıralar¹⁶. Soñ qapını qaqip içeriğe kireler.

Kirseler ne körsinler, çeşit türlü yemeklernen, meyva-yemişlernen donatılğan sofra başında altı qaşqırnen bir tilki keyflenip oturalar.

Qonaqbaylar¹⁷ öz ayağinen kelgen qismetine¹⁸ pek quvanalar. Olarnı sofrağa davet eteler¹⁹. Ulaq, qoçqar ve buzav qorqa-pısa sofra başına keçeler.

Qaşqırlardan birisi musafirlerini şeñlendirmek için, eline dare²⁰ alıp yırlamağa başlay:

Dingir, dingir dingirdek,
Erkek ulaq bugünlik,
Qoçqar olur yarınlıq,
Buzav ise birisiqunlük,
Dingir, dingir dingirdek...

Böyle yırniñ tesirinden qoçqar ve buzav qorqip qaltırmağa başlaylar. Ulaq ise qorqqanını bildirmey. Dostlarına közüni qımıp darenı ala da:

Dingir, dingir dingirdek,
Altı qaşqır — bir tonluq,
Tilki olsun yaqalıq,
Ayattaki — yamavlıq,
Dingir, dingir dingirdek...

dep toqtamay dare çalıp yırlay bere.

Bunı eşitken qonaqbaylar şaşıp saqınabaşlaylar²¹. Olarnıñ saqınğanlarını körgen qoçqarнен buzav yüreklenip ulaqqa zil tutalar.

Bu yerde tilki yavaştan, kimsege duydırmayıp ayatqa çıqa. O, yerde yatqan qaşqır terisini körip ötü patlay²² ve amman ormanğa qaqip kete.

Qaşqırlardan birisi tilkiniñ ğayıp olğanını²³ duyıp artından çıqa. Baqsa, yerde sıdırılğan qaşqır terisi yata. O da atıla, qaça kete ormanğa. Başqa qaşqırlar da bunı duyıp birer-birer ayatqa çıqalar, yerde yatqan qaşqır terisini köreler ve... tabana quvet²⁴! Qorqqanından episi ormanğa qaqip keteler.

Ulaq, qoçqar ve buzav ise sofradaki aşlarını aşay-toyalar. Ve yatıp yuqlaylar. Saba erte turıp ulaq dey:

— Dostlar! Aydıñız özümüzniñ sürümüzge qaytayıq. Çoban aqay bizim canımızıñ ağırttırmaz. Onıñ yanında rahat oluruz, — dey. Dostlar tüşügnen soñ razı olalar. Üçü de beraber **artqa qaytalar**²⁵.

İşte sizge bir masal.

Diñlegenlerge maşallah.

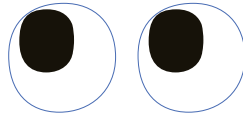
Kökten tüştü üç alma:

Biri — diñlegenlerge,

Biri — añlatqanğa,

Biri de — masaldaki qaramanlarğa olsun!

*25 – вернулись
назад*

1 – семья,
семечко

Altın urluq¹

Nuzet Umerov

2 – ненасытный
воробей

3 – кукурузу

4 – испытывает
мучения

5 – ветер
свищет

6 – осёл

Bir qış künü
Açköz torğay²
Yolda tapqan mısırboğday³.

Qar içinde
Çeke horluq⁴
Fındıq kibi altın urluq.

Torğay oñ taraftan baqtı,
Torğay sol taraftan baqtı:
— Özüm aşar edim amma,
Sığmaz mısır boğazıma.

Suvuq çölde
Yeller sızlay⁵,
Qomşusına kele torğay:

— Canım eşek⁶,
Közüm eşek,
Maña bir yardımcı kerek.

Qar içinde
Yata yolda
Bir balaban mısırboğday!

Quş artından
Yana, pişe,
Yolğa çapıp çıqa eşek.

Küzde pişken
Tatlı **qoçan**⁷
Köz ögünde tuta ayvan.

7 – кочан

Eşek oñ tarafqa baqtı,
Eşek sol tarafqa baqtı:

— Qayda,
Körset maña, torğay,
Maqtanılgan⁸ mısırboğday?!

8 – хвалёный

Açuvından⁹ torğay küye:
— Aç közleriñ, **soqur tüye**¹⁰!

9 – разгневанный

10 – слепой
верблюд

Suvuq çölde
Yeller sızlay,
Böceknen¹¹ körüşti torğay:

11 – с насекомым

— Ah, canım-közüm, qırmısqa,
Bir yardımcı kerek maña.

Qar içinde
Yata yolda
Pişken, tatlı, mısırboğday!

Aytacağım, dostlar,
Qısqa —
Yolğa çıqmaqta qırmısqa.

Yüz kün öte
Ve yüz gece,
Niyetine yete böcek.

Çevre-çetke baqsa
Köre —
Qır¹² üstünde — yeşil terek.

12 – холм

Yapraqları ayrı-ayrı,
Qabaq kibi qoçanları.

Körgenine böcek şaşa:
— Özüñ taptıñ, özüñ aşa!

Aftalar keçti aradan,
Torgayğa rastkeldi adam.

— Canım, közüm,
Çoban ağa,
Yardımiñiz kerek maña.

Ösip, solıp
Tura yolda
Pişken, tatlı mısırboğday!

Qara quşlar
Çaldı ezan,
Ot üstünde qaynay qazan.

Pişken qoçanlar
Qoqusı
Böle qoylarnıñ yuqusın!

Çölde
Şaqal ağlay bazan.
Söndi ateş, suvdı qazan.

Taş üstünde
Çökip yuqlay
Qarnı aşqa toyğan torğay.

Yuqlay qoylar,
Tındı yeller,
Köre torğay yañı tüşler:

Yollar boyu —
Selbi terek,
Öre boran¹³ qarlı ipek.

Qar içinde çeke horluq
Fındıq kibi altın urluq...

Musafirlikke barğan Qarğa aqqında masal

Elmaz Bahşış

Qış künü. Uça Qarğa,
Quvana yağğan qarğa.
Ğağasını aç a keñ,
Ğarqıldap¹ küle o şeñ!

Kiygen yelek², pullu³ fes,
Körip şaşacaq er kes.
Taqқан inci boyuncaq⁴,
Kezinmege baracaq!

Sansar⁵ hanım terekte
Yuvasın sipirmekte.
Temizlikni o sever,
Elleri de pek çeber.

Qarğa yan dalğa endi:
«Merhaba, dostum!» — dedi.
«Hoş keldiñ, Qarğa hanım,
Buyur evime, canım!

Musafir ol, törüm⁶ boş,
Eterim göñlüñni hoş,
Furunımda bir tabaq
Fındıqlı tatlı qabaq».

Qarğa aman yetişe,
Azır törge yerleşe.
Sansar hanım çapqalay,
Sıylı sofra⁷ azırlay:

1 – каркая...

2 – жилет

3 – украшенный
блестками

4 – жемчужное
ожерелье

5 – белка

6 – почётное
место

7 – стол
с угощениями

8 – *достойн-
ство*
9 – *принялась*

10 – *натоптала*
11 – *со стуком*
покатились
12 – *неряшливый,
небрежный,
разбросанный*

13 – *тесный*

14 – *широкий*
и просторный

15 – *площадь*

16 – *неблагодарная*
17 – *раскрыла*
крылья
18 – *в раздумьях*

19 – *благодар-
ность*
20 – *уважение*
21 – *вежливость*

Findıqlar ve cevizler,
Mantarlar ve yemişler,
Furundan şu bir tabaq
Balaban tatlı qabaq...

Qarğa körip sofranı
Unuttı **namus-arnı**⁸.
Uçıp qondı tabaqqa,
Soñ **yanıştı**⁹ qabaqqa,

Yemişlerni **taptadı**¹⁰,
Cevizler **tıyrıdadı**¹¹...
Sofra **perişan**¹² oldı,
Sansarnıñ göñlü soldı.

Musafir çıqıp oynay,
Oña şaşa qonaqbay.
Uçacaq ola Qarğa,
Ura başın divarğa.

«Qarr-qarr, qarr-qarr!
Seniñ eviñ maña **tar**¹³!
Uçacaq olsam, yer yoq.
Artıq, qursağım da toq.

Sen, Sansarım, yahşı qal,
Başqa ev tap — **bol ve sal**¹⁴.
Kelgenimde bir daha
Meydan¹⁵ olsun uçmağa».

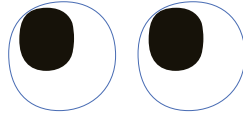
Nankör¹⁶ quş **qanat kere**¹⁷,
Ğarqıldap uçıp kete.
Sansar ise evinde
Qala **oy-tüşüncede**¹⁸:

— Ne **teşekkür**¹⁹, ne **ürmet**²⁰,
Qayda qalğan **nezaket**²¹!
Sofra qoysa qonaqbay
Musafir onı taptay.

Ne eken de, ne eken —
Menim evim tar eken!
Kelecekmiş bir daha...
Kırsetmem iç odağa!

Sıylamağa çağırmam,
Oña **sofra donatmam**²²!
Başta evine barsın,
Terbiyesini alsın²³!

*22 – не накрою
стол
23 – пусть научится
правилам
поведения*

1 – на добро

2 – зло

Eyilikke¹ kemlik² yapma

halq masalı

Zaman zaman ekende,
Arpa saban ekende,
Qarılğaçlar qadı ekende,
Develer imam ekende,
Sıçanlar nadir ekende:
Qaplı-quplu baqalar
Qanatlandı uçmağa,
Deñizdeki balıqlar
Gemi tuttı qaçmağa...

Bir bar eken, bir yoq eken, yaş bir çoban bar eken. O, köyden uzaq yerlerde baynıñ qoylarını baqıp yüre eken. Yigit aylârnen köyge kelip olamay, tek şu çobanlıqnen **kün köre**³ eken. Çoban bir de avlanmağa pek seve. Avğa çıqqanda **etraftaki**⁴ tereklerini, ösümliklerini **seyir etmege**⁵ seve. Çeşit türlü sesler çıqarğan quşçıqlarınıñ yırlarını diñlemekten **hoşlana**⁶ eken.

Bir vaqıt onıñ qoyğan qapqanına bir tilki tüşe. «Canım, çobanım, qurtar meni. Menim ölümimden saña iç bir **kâr**⁷ tüşmez, lütfen yiber. Balaçıklarım mensiz **ğayıp olurlar**⁸», — dep **yalvara-yalqar**⁹. Çoban tilkini acıp yibere. Tilki de qurtulğan soñ: «Ey, **merhametli**¹⁰ insan zatı, iç **muğayma**¹¹, men seniñ **tar künüñe yararım**¹²», — dep sağlıqlaşıp kete.

Aradan **eppeyi vaqıt**¹³ keçe. Çoban, bir daha avğa kete. Baqsa, dağnıñ kenarında **yanğın**¹⁴ çıqqan. Aman şu yerge yetişip bara. Kelgen soñ, ne körsin, ateş içinde bir şey çapalanıp bala kibi ağlay. Çoban er vaqıt yanında **tulubını**¹⁵ alıp yüre eken. Şu arada, çoq tüşünmey, tulubını uzunca bir yipke bağlap, ateşte çapalanıp turğan şeyniñ yanına taşlay. Çapalanğan şey canını qurtarmaq içün şu tulupnıñ içine kirip saqlana. Çoban ise onı şu arada ateşniñ içinden çekip çıqara.

Tulupnı alıp baqsa, içinde **yalınları**¹⁶ ateşte yanğan büyük bir ajderha yılanı yata eken. Çoban onı qurtarğanı içün peşman da ete eken endi, ama ne yapsın: olacaq şey olğan.

3 – этим
и зарабатывает
на пропитание

4 – вокруг

5 – наблюдать

6 – получает
удовольствие

7 – выгоды...

8 – пропадут

9 – умоляет,
упрашивает

10 – добрый

11 – не грусти

12 – пригожусь
тебе в трудный
час

13 – много
времени

14 – пожар

15 – тулуп,
кожаный мешок
из цельной шкуры

16 – грива

Ajderha tuluptan çıqqan soñ çoban oña:
— Qana, ayt, baqayım, seni ölümden qurtarğanım için maña ne bereceksiñ? — dep soray.

Ajderha yırtıcı **közlerini aqaytıp**¹⁷:

— Meni qurtarğanıñ için seni aşaycağım, — dey.

Çoban eşitken sözlerge pek şaşsa, ne yapacağını bilmeyip qala. Soñ:
— Ya seni qurtarmağan olsam, sen ateşte küyip kebab olıp qalacaq ediñ de, — dey. Dey, ama iç bir sözü oña hayır etmey. Ajderha öz degeninde tura.

Olar **iddalaşıp turğanda**¹⁸ yanlarına tilki kelip qala.

— Soraması ayıp olmasın, bu yerde ne için davalaşıp turasıñız, ya? — dep soray. Çoban:

— Mına, tilki, baq, men bu ajderhanı şu ateşniñ içinden qurtardım.

Zahmetim¹⁹ için ne bereceksiñ, dep soradım. O ise:

— Seni aşaycağım, — degeninden taymay. Şu sebepten davalaşıp turamız.

Tilki meseleni bir kereden añlay ve çobanğa yardım etmek için, bir **aynecilik**²⁰ tüşüne. Tilkige de bir aynecilik tüşünip çıxarmaq için çoq vaqıt kerekmey, ya? İşini sozmayıp, **ciddiy tavırnen**²¹:

— Yoq, çoban, sen ajderhanı qurtarğanıña **inanmayım**²²! — dep çıqa. Çoban açuvlanıp:

— Ne için inanmaysıñ, ya? Mına tulubım da yanımnda, — dey. Tilki tulupnı alıp baqa da:

— Ey, çoban, sen pek **qopay**²³ adam ekensiñ, bu balaban ajderha seniñ tulubıña sığacağı barmı? — dey.

Ajderha **işniñ asılına barmayıp**²⁴:

— Sığdım, sığdım, vallai-billâi, sığdım! — dep bağıra. Tilki:

— Öyle olsa kir, baqayım, — dey.

Ajderha tulupnıñ içine kire, başını ise tışta qaldıra. Bunu körgen tilki:

— Ana, köresiñmi, sığmay ekensiñ! — dey.

Bu sefer ajderha başını da tulup içine kirsete. Çoban bundan faydalanıp, şu arada tulupnıñ ağızını qapata ve yahşı etip bağlay da, yılannı ateşniñ içine köterip ata.

— Eyilikke kemlik etkenniñ **taliyi**²⁵ böyle olur, — dey çoban.

İşte, sizge bir masal.

Diñlegenge — afferin,

Tatlı şeker bereyim!

17 – выпучив
глаза

18 – когда стояли
и спорили

19 – мой труд

20 – хитрость

21 – с серьёзным
видом

22 – не верю

23 – хвостун

24 – недоумевая

25 – судьба

Qaşqırniñ anti¹

halq masalı

1 – клятва волка

2 – не даёт покоя

3 – нещера

4 – из-за того, что я обижал....

5 – благополучно

6 – и лапой не трону

7 – стал выздоравливать

Künlerden bir kün köy etrafında bir qaşqır peyda ola. Bu qaşqır köyden uzaqlaşqan ayvanlarğa aman bermey² eken. Qoy, sığır, eçki — ne rastkelse, boğa, parçalay ve aşap taşlay eken.

Azmı keçe, çoqmı keçe vaqıt, bir kün qaşqır hastalana da qoba³ içinde cayılıp qala. «Hastalığımıñ sebebi, başqa ayvanlarıncıtqanımdır⁴! — dep tüşüne. — Ant etem, bu hastalıqtan aman-esen⁵ qurtulsam, endi iç bir ayvanğa panca tiysetmem⁶!» — dey qaşqır yatqan yerinde.

Bir qaç künden soñ qaşqırniñ hastalığı savuşıp başlay⁷. O, qobadan çıqa, hastalanğan zamanda özüne bergen sözü aqılına tüşe.

— Barayım, bütün ayvanlarğa antımıñı bildireyim, — dey. — Endi menden qorqmasınlar, men de olar kibi mahsum ve mulâyim bir ayvanım.

Merhametsiz yüregi yımşap ketkenine özü de taaciplene ve yolğa çıqa. Alan içinde otlap turğan bir atqa rastkele. At ondan qorqıp qaçmağa intilğanda, qaşqır ögüne çıqa da:

— Qorqma, dostum, men ant ettim, bugünden soñ sizge toqunmaycam, — dey.

Atniñ buña çoq inanacağı kelmey, lâkin qaşqır mulâyim-mulâyim sağlıqlaşıp öz yoluna kete. Yolda o daha eki çoqçarğa ve buzavğa rastkele. Er biriniñ yanında toqtalıp:

— Qorqmañız, iç biriñizge toqunmam. Menim adım qaşqır olsa da, men endi yırtıcı degilim. Sizlerge tiymeycem, dep ant ettim, — dey.

Qaşqır özüniñ yürek sırlarını aytıp çıqqan soñ, qobasına qaytıp kele. Qobada o azmı yata, çoqmı yata, bir zaman aç ola. Aqlıqtan başlay qursağı ğırıldamağa, başlay ğırıldamağa! Qaşqır tüşüncege dala:

— Babam, dedem, bütün soy-aqrabam et aşap keçingen. Başqa ayvanları boğıp, parçalap aşamaq sülâlemizde⁸ adet⁹ olup kelgen. Şay ekende benim merhametli olğanım asıl kimge kerek ya? — dey ve qobasından çıqıp kene de avğa kete.

Birinci atqa kele. At evelki yerinde otlap yüre eken. O, qaşqırni

8 – в нашем роду

9 – традиция

körgeninen, **meseleniň aslını**¹⁰ aňlay, lâkin qorqusını bildirmeyip aynecilikke ura.

Atniň yanına kelgen qaşqır:

— Men seni aşamağa isteyim, — dey.

— E, ne yapayım, aşasaň aşarsıň daha, — dey. — Lâkin ölmezden evel saňa büyük ricam bar: benim art ayağıma mıh kirgen edi. O meni pek **rahatsız ete**¹¹. Başta onı çıkar da, soň ne yapsaň yaparsıň.

Qaşqır razı ola ve atniň art ayaqlarına yaqlaşa. At ise bütün küçünen art ayağını qaşqırniň başına yandıra. **Ahmaq**¹² qaşqır yuvarlanıp kete ve esini coya. **Essizlikte**¹³ azmı yata, çoqmı yata, nasıl olsa da közlerini açqanda — atni endi tapsaň al.

Qaşqır zar-zornen ayaqqa turıp, **tentir-mentir**¹⁴ yürüp kene de qısmet aramağa kete. Bir yerde **türtüşip oturğan**¹⁵ eki qoçqarğa rastkele.

— Men sizni aşamağa isteyim, — dey.

Qoçqarlardan birisi:

— E, ne yapayıq, aşasaň aşarsıň daha, — dey. — Lâkin başta bizim aramızdaki davanı çöz: mına bu yer babamızdan qalğan **asabalıqtır**¹⁶. Biz bu yerni bölüşmek için çekişemiz. Saňa rica etemiz, aramızğa kir de **barıştır bizni**¹⁷.

Qaşqır razı ola ve türüşip turğan qoçqarlarınıň arasına kire. Qoçqarlar ise ekisi eki taraftan onı yahşı etip türte ve esini alalar. Essizlikte azmı yata, çoqmı yata, nasıl olsa da közlerini açqanda — qoçqarlarını endi tapsaň al.

Qaşqır zar-zornen ayaqqa turıp, sallana-sallana kene de qısmet aramağa kete. Endi buzavniň yanına bara.

— Men seni aşamağa isteyim, — dey.

Buzav:

— E, ne yapayım, aşasaň aşarsıň daha, — dey. — Lâkin ölmezden evel saňa büyük ricam bar: boynuzımnıň yanındaki yaranı qoparıp taşla da, iç olmadım ölmezden aldın bir qaç daqqa onıň ağrısından qurtulayım.

Qaşqır razı ola ve buzavniň boynuzları üstüne başını uzata. Buzav da bütün küçüni toplaş qaşqırni boynuzlarinen **qaqıştırıp yibere**¹⁸, özü de qaçıp kete.

Yuvarlanıp qalğan qaşqır tap aqşam üstü, küneş batayım, dep turğanda esini toplay. Endi o aştan da vazgeçe, tek öz qobasına barıp yatmaqni **arzulay**¹⁹. Arzulay ama, bir daha baqsa ne körsin: bir sürü çoban köpegi avuldap oňa qarşı keleler. Qaşqır bar küçüni toplaş şu yerlerden qaçıp kete. Bir daha onı körmegenler.

10 – суть дела

11 – беспокоит

12 – глупый

13 – без сознания

14 – идёт

и трясётся

15 – бодающихся...

16 – наследство

17 – помирим нас

18 – оттолкнул
прочь

19 – мечтает

